

УДК 656.072 (477): 347.763 (477)

СПІВВІДНОШЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТЬ «СПОЖИВАЧ» ТА «ПАСАЖИР» CORRELATION OF ESSENCE OF CONCEPTS «CONSUMER» AND «PASSENGER»

Гришко У.П.,
*аспірант кафедри цивільного права
Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

Наукова стаття присвячена аналізу понять «споживач» і «пасажир», які закріплені у законодавчих актах та представлені на доктринальному рівні. На основі дослідження складових характеристик понять «споживач» та «пасажир» визначено, у якому співвідношенні вони перебувають.

Ключові слова: споживач, пасажир, захист, фізична особа, особиста потреба, правовий статус.

Научная статья посвящена анализу понятий «потребитель» и «пассажи́р», которые закреплены в законодательных актах и представлены на доктринальном уровне. На основе исследования составляющих характеристик понятий «потребитель» и «пассажи́р» определено, в каком соотношении они находятся.

Ключевые слова: потребитель, пассажир, защита, физическое лицо, личная потребность, правовой статус.

In this article the author analyzed the concepts «consumer» and «passenger». They are envisaged in legislative acts and presented at doctrine level. The author researched all components of concepts «consumer» and «passenger» and defined the correlation between these concepts.

Key words: consumer, passenger, defense, person, personal necessity, legal status.

На сучасному етапі існування нашої держави, з урахуванням політичних, економічних та соціальних передумов, склалася така ситуація, що практично кожного дня порушуються права багатьох пасажирів діями перевізників.

Основою захисту прав пасажирів під час надання їм послуг з перевезення виступає Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 року. Таке поширення дії Закону на пасажирів дозволило застосовувати до них, і в теорії, і на практиці, формулювання «споживач транспортної послуги».

Таким чином, в системі відносин захисту прав пасажирів існує два суб'єкти: пасажир і споживач, їх поняття перебувають у певному співвідношенні. Невизначеність у цьому співвідношенні може викликати проблему обмеження права пасажирів на захист шляхом незастосування при порушенні прав пасажирів – норм про захист прав споживачів.

Деякі аспекти цивільно-правового статусу споживача як учасника споживчих правовідносин досліджувалися у працях таких науковців-цивілістів: Г. Осетинської, О. Письменної, Ю. Тищенко, О. Черняк, О. Єгоричева та ін. Щодо правового статусу пасажирів, то у науці є тільки декілька визначень поняття «пасажир», запропоновані М. Тарасовим, О. Балабановим, В. Троєгубовим, А. Мінченко та ін. Проте чіткий аналіз понять «споживач» і «пасажир» для визначення спільних характеристик та тотожностей серед вчених у галузі цивільного і транспортного права не проводився.

Основним завданням наукової статті в рамках визначеної проблеми є виявлення спільних і відмінних ознак понять «споживач» і «пасажир» та визначення, у якому співвідношенні перебувають ці поняття.

Так, 12.05.1991 року було прийнято Закон України «Про захист прав споживачів» [1]. Преамбула

цього Закону вказує на регулювання ним відносин між споживачами послуг та надавачами послуг, встановлює права споживачів, а також визначає механізм їх захисту та основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. Отже, одним з основних і обов'язкових суб'єктів споживчих правовідносин є споживач, для якого законодавець встановлює спеціальний правовий статус, якого не можуть мати інші учасники таких правовідносин.

Відповідно до чинної редакції ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач – це фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [1]. З наведеного визначення можна виділити такі основні ознаки категорії споживач – це лише фізична особа і метою використання нею товару (робіт, послуг) є особисті потреби.

На відміну від Закону України «Про захист прав споживачів», Цивільний кодекс України не містить визначення поняття «споживач». Натомість у нормах Кодексу, які регулюють окремі договори за участю фізичних осіб, містяться ознаки цього поняття, наприклад, ст. 698 ЦК України та ст. 865 ЦК України.

З метою цілісного розуміння змісту поняття «споживач» необхідно розглянути підходи вчених, які існують у науці цивільного права.

Так, Г.А. Осетинська «споживачем» вважає фізичну особу, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для задоволення особистих, у тому числі сімейних, домашніх, культурно-побутових, фінансових та інших особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю, тобто нею акцентується увага на меті використання послуги [2, с. 6]. Інший підхід до розуміння поняття «споживач» зустрічаємо у авторефераті дисертації О.Ю. Черняк. Під час формулювання визначення автор не конкретизує, чи це фізична особа, чи юридична особа, а називає споживача як особу, яка з метою задоволення особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника, придбаває, замовляє, користується продукцією (товарами, роботами, послугами) [3, с. 8]. Проте в деяких монографічних дослідженнях вчені-цивілісти віддають перевагу використанню поняття «споживач» лише щодо конкретної людини, фізичної особи. На думку Г.А. Васильєва, споживач – це «індивідуум, який купує товари чи послуги для власних потреб» [4, с. 16].

Щодо поняття «пасажир», то відповідно до чинного законодавства – це сторона договору перевезення пасажирів та багажу (ст. 910 ЦК України) [5]. Щоб дослідити, які ж учасники перевізного процесу відносяться до числа пасажирів, необхідно переглянути систему спеціального законодавства у сфері перевезення.

Відповідно до пункту 1.7. Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти заліз-

ничним транспортом України [6] пасажиром є фізична особа, яка перевозиться залізничним транспортом на підставі проїзного документа, або є членом організованої групи осіб, яка проїздить на підставі групового проїзного документа. Ці особи вважаються пасажиром з моменту прибуття на вокзал для здійснення поїздки (чи пересадки на інший поїзд) до моменту завершення поїздки. Термін «пасажир (и)» застосовується також до осіб, що перебувають у пунктах продажу проїзних документів, пунктах обслуговування з метою використання послуг цих пунктів щодо проїзду залізничним транспортом, перевезення ручної поклажі, багажу, вантажобагажу, отримання довідки тощо.

Ще одне визначення поняття «пасажир» зустрічаємо у п. 75 ст. 1 Повітряного кодексу «пасажир – фізична особа, яка перевозиться повітряним судном за згодою перевізника відповідно до договору перевезення, крім членів екіпажу та додаткових спеціалістів на борту повітряного судна, працівників експлуатанта повітряного судна, уповноваженого представника відповідного національного органу регулювання та осіб, які супроводжують вантаж» [7].

У доктрині цивільного права щодо розуміння поняття «пасажир» існують певні незгодженості. Так, О.М. Балабанов вважає, що пасажиром є фізична особа, яка відповідно до договору перевезення перевозиться в пункт призначення. М.О. Тарасов визнав пасажиром особу, яка перевозиться в вагоні, на судні, в автомобілі, на літаку, що не входить до складу службового персоналу (екіпажу) даного транспортного засобу, має проїзний квиток. В.І. Трогубов зазначав, що пасажиром слід вважати особу, яка має проїзний квиток [8].

Із наведеного можна зробити висновок, що пасажир – це фізична особа, яка перевозиться певним видом транспорту (безпосередньо перебуває у транспортному засобі), а також споживає додаткові послуги, пов'язані із перевезенням.

Отже, відповідно до проаналізованих визначень можна констатувати, що споживач і пасажир – це виключно фізичні особи.

З метою порівняльного аналізу цивільно-правових статусів «споживача» та «пасажирів» необхідно порівняти їх права, передбачені ст. 911 Цивільного кодексу України та ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів».

Права пасажирів, які передбачені у пунктах 1-6 ч. 1 ст. 911 ЦК України є спеціальними і відображають зміст договору перевезення. У пункті 7 ст. 911 ЦК України конкретизовано право споживача щодо отримання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця), закріплене у пункті 4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів». Крім того, інші «загальні» права споживача, передбачені у цьому Законі (зокрема, ті що стосуються захисту прав, відшкодування шкоди, належної якості обслуговування тощо), також розповсюджуються на пасажирів. Це пояснюється тим, що, по-перше, перелік прав пасажирів не є виключним;

по-друге, ч. 2 ст. 911 ЦК України допускає розширення цих прав за рахунок інших законів, в тому числі і Законом України «Про захист прав споживачів»; потребе, поширення дії Закону України «Про захист прав споживачів» до відносин із перевезення (п. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» від 12.04.1996 № 5 [9]).

Таким чином, за змістом права споживача і пасажера є абсолютно ідентичними і співвідносяться як загальне та спеціальне.

Для характеристики правового статусу «споживача» важливим є аналіз поняття «особистих потреб», яке є складовим законодавчого визначення споживача. У системі законодавства України відсутнє закріплення цього поняття. На науковому рівні «особисті потреби» досліджуються у сфері психології, філософії та економіки. Так, наприклад, у Філософському словнику міститься визначення потреби як об'єктивної необхідності живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що відображає характер та зміст об'єктивного зв'язку (природного та соціального) суб'єкта потреби і навколишнього середовища [10, с. 95]. У монографічному дослідженні «Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення» І.І. Кичко дає таке визначення особистих потреб: «Особисті потреби – це об'єктивний стан суб'єкта, який характеризує потребу в чому-небудь і передбачає пошук усіх можливих методів її задоволення, використовуючи власність, здібності, державні гарантії для відтворення себе як особистості» [11, с. 24].

Оскільки нами розглядається співвідношення понять «споживач» та «пасажир», то важливим є вирішення такого питання: чи відноситься перевезення пасажера до особистих потреб? З приводу цього питання В.І. Тарасенко провів класифікацію потреб. Вчений виділяє лише два рівні: потреби існування та потреби розвитку, зате у першому рівні (потреби існування) автор суттєво деталізує їх, виділяючи в ньому три підрівні: перший підрівень – побутові потреби: в житлі, домашньому інвентарі, харчуванні,

гардеробі, соціальних гарантіях, освіті, відпочинку, охороні здоров'я, дошкільних установах, пересуванні; другий підрівень – потреби самоствердження: в праці, зміні статусу, впевненості в майбутньому; третій підрівень складають сімейні потреби: потреби в сім'ї, дітях, домашній праці.

Складовими другого рівня (потреби різностороннього розвитку) автор вважає культурно-побутові потреби і потреби творчості [11, с. 27].

Як бачимо, до рівня «потреби існування» відноситься підрівень «побутові потреби», серед яких і є потреба у пересуванні.

Так, пересування особи, яке реалізується шляхом перевезення будь-яким видом транспорту, є її особистою потребою для забезпечення життєдіяльності.

З урахуванням вищенаведених наукових позицій цивільно-правовий статус «пасажера» за усіма характеристиками перебуває у взаємозв'язку з цивільно-правовим статусом «споживача».

Проте необхідно звернути увагу на те, що на практиці поняття «пасажир» і «споживач» не співпадають. До пасажирів відносяться тільки ті споживачі транспортних послуг, які перебувають у транспортному засобі під час руху. Але особи, які купують у касі попереднього продажу автовокзалу квитки на автобус, будучи споживачами транспортних послуг, не належать до числа пасажирів. З іншого боку, не всі пасажери відносяться до споживачів транспортних послуг (наприклад, контролери).

Отже, складові законодавчої дефініції «споживач» поширюються і на поняття «пасажир». Таке співвідношення цих понять вказує на те, що пасажир як споживач транспортних послуг наділяється додатковими правами та захистом за Законом України «Про захист прав споживачів». Необхідно враховувати, що Закон України «Про захист прав споживачів» буде застосовуватись для захисту пасажирів в тих випадках, якщо це не буде суперечити нормам Цивільного Кодексу та спеціального транспортного законодавства. Адже транспортне законодавство чітко не виділяє перевезення за участю споживачів чи інших учасників цивільних правовідносин, особливих гарантій захисту їх прав не надає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1023-12/page>.
2. Осетинська Г.А. Цивільно-правовий захист прав споживачів за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.А. Осетинська. – К., 2006. – 20 с.
3. Черняк О.Ю. Цивільно-правовий статус споживача у контексті адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.Ю.Черняк. – К., 2011. – 22 с.
4. Васильєв Г.А. Поведение потребителей : учеб. пособие / Г.А. Васильев. – М. : Вузовский учебник, 2004. – 240 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
6. Правила перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України від 04.04. 2007 р. № 310/13577 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07>.
7. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.
8. Мінченко А.О. Поняття пасажера – суб'єкта договору перевезення пасажера та багажу залізничним транспортом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reallook.com.ua>.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» 12.04.1996 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>.
10. Шинкарук В.І. Філософський словник / Шинкарук В.І. – К. : Гол. ред. Укр. рад. енциклопедія, 1986. – 800 с.
11. Кичко І.І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення / Кичко І.І. – Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. – 258 с.